

YÜKSEK ÖĞRETİMDE ÖN-LİSANS EĞİTİMİ

Doç. Dr. Cevat ALKAN

Çağdaş toplumda sosyal, ekonomik, siyasal ve bilimsel alandaki gelişmeler toplumun birçok sektörlerini etkilediği gibi eğitimi, özellikle yüksek öğretimi de, büyük ölçüde etkilemektedir. Bilgi patlaması, nüfus patlaması otomasyon, sibernasyon, nükleer enerji, atom, uzay, gibi sözcüklerle simgelenen bu gelişmeler yüksek öğretimde alışıla gelmiş kavramlar ve geleneksel yaklaşımlarda köklü değişmelere neden olmaktadır.

Çağdaş toplumda insan özgürlüğü ve iyi yaşam için bilginin ve eğitimin önem kazanması; ileri düzeyde eğitim görmüş bireylerle çok az eğitim görmüş bireyler arasında meydana gelen boşluk; düşünen ve yapan insan tipine olan ihtiyacın artması sadece düşünen küçük bir elit grup ile sadece yapan büyük kitle yapısının geçerliliğini yitirmesi; herhangi bir beceri öğrenimini gerektirmeyen işlerin kaybolması, her düzeyde mesleklerin karmaşıklaşması, mesleki mobilizasyon, becerisiz ve yarı becerili insan gücü düzeyinde artan işsizliğe karşı profesyonel, yarı profesyonel ve teknik formasyon gerektiren düzeylerde artan insan gücü ihtiyaçları gibi gelişmeler yüksek öğretimin kendisini bu doğrultuda yenilemesini gerektirmektedir.

Bugün artık yüksek öğretimin dayandığı geleneksel kavramlar olan yüksek öğretim sadece:

- . Bir bilim adamları topluluğudur.
- . Entellektüel yönden üstünler içindir.
- . Akademik disiplinlerle ilgilenmelidir.
- . Varlıklılar içindir.

. Profesyonel mesleklere hazırlanmak isteyenler içindir gibi kavramlar geçerliğini yitirmiştir. Çağdaş toplumda genel olarak orta öğretim ekseri kimse için yeterli görülmemektedir. Modern insanın yükselmesi ve ilerlemesi için bütün gerekli olanın sağ duyu, çok çalışma ve

biraz da şans olduğu anlayışı sürekli bir öğrenim ve kaliteli eğitim ihtiyacı yönünde değişmektedir. Geleneksel olarak Üniversitelere özgü yüksek düzeyde öğrenim ve araştırma fonksiyonları başka kurumlar tarafından üslenilmektedir.

Ayrıca bugün yüksek öğretimde bunalım yaratan herkesin lisans düzeyinde yüksek öğrenim yapma isteği bireysel ve sosyal olgular açısından gerçekçi bir tutum değildir. Gerek bu isteğin her gencin ihtiyaçları, kabiliyetleri ve başarı durumuna uygun biçimde bir öğrenim sağlamak üzere kanalize edilmesi gerekse toplumdaki insangücü ihtiyaçları ile tutarlı bir insan-gücü yetiştirme düzeninin geliştirilmesi ihtiyacı yüksek öğrenim sürecinin günün koşullarına göre demokratlaştırılmasını gerektirmektedir.

Bütün bu ve benzeri nedenlerle bugün yüksek öğretimin kavram ve kapsamında bazı değişiklikler meydana gelmektedir. Yüksek öğretim sistemleri yatay ve dikey yönde gelişmekte ve bu öğretim kademesinde uygulamalar değişmektedir. Bugün çeşitli ülkelerde yüksek öğretim kavram ve uygulamaları farklı bir yapı arz etmektedir. Yüksek öğretim kavramı bazı ülkelerde sadece üniversite ile sınırlanırken bazı ülkelerde orta öğretim sonrası eğitiminin bütününe kapsayan bir anlamda kullanılmaktadır. Ayrıca öğretim kademesi düşey doğrultuda aşağı ve yukarı yönden önlisans, lisans, yüksek lisans kademeleri şeklinde genişlemektedir. İşte bu gelişme ve değişmelerin ışığında yüksek öğretim alanında meydana gelen gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkan ön-lisans eğitimi çeşitli yönleriyle incelemek bu yazının kapsamını teşkil etmektedir. Konu önce genel olarak ve ana çizgileriyle belirlendikten sonra Türkiye'de bu alandaki gelişmelere değinilmektedir.

Tanım

Ön-lisans eğitimi, gerçek anlamıyla, bilimsel ve teknolojik devrimin sonucunda modern insanın endüstri ticaret ve ekonomi sektörünün değişen ihtiyaçlarına paralel olarak gelişen ve toplumun bu gelişme karşısında eğitim olanaklarını genişletme taleplerine cevap teşkil eden yeni bir eğitim kademesidir.

Bu kademedeki programlar istihdam sektörüne kısa yoldan geçmek, yarı-profesyonel düzeydeki mesleklere hazırlanmak, genel eğitim ve ön lisans derecesi almak veya lisans programlarına transfer yapmak üzere öğrenim görmek isteyen gençler için geliştirilmektedir. Programlar genellikle, iki yıllık yüksek öğrenim kurumları olan Bölge

veya Toplum Kolejleri (Community Colleges), önlisans Kolejleri, (Junior College), ve teknik Enstitüler (Technical Institutes, College of Tecnology,-Ingenieur Schule) de uygulanmaktadır.

Genel olarak, ön-lisans okulu (Junior College) terimi dört yıllık yüksek öğrenim veren yüksek öğretim kurumlarının ilk iki yıllık programını uygulayan kurumlara verilen addır. Bu kurumlar, öğrencilere, yüksek öğrenimlerinin ilk iki yılını evlerine yakın bir yerde yapabilme ve dört yıllık yüksek öğrenim kurumlarına geçişi kolaylaştırma olanağı sağlamakta olan yöresel nitelikte kurumlardır. bunlar bazı hallerde, meslek eğitimi de vermektedirler.

Bölge kolejleri ve Teknik Enstitüler Lise mezunları ile yetişkinlere bölge esasına göre iki yıllık mesleki ve teknik öğretim programları uygularlar. Bu programlar terminal niteliktedir ve lisansa hazırlamazlar. Bazı hallerde ön-lisans derecesi verirler (Associate Degree). Bazan Üniversitelere bağlı olarak, bazan yöresel idareler, bazen de belirli bir kurum tarafından yönetilen bu kurumların yönetimlerinde yönetim bağımsız mütevelli heyetleri yoluyla yönetme yönünde gelişmektedir.

Programlar

Bu kurumlar gençleri iki yıllık orta öğretim sonrası programlarla mühendislik, ticaret, tarım, pazarlama, sağlık ve kamu hizmetleri alanlarındaki profesyonel meslek personelini desteklemek üzere yarı-profesyonel meslek elemanı olarak yetiştirmek üzere planlanmaktadır. Gençler, iki yıllık yüksek öğretimle profesyonel düzeyde istihdam edilen personel ve becerili işçi düzeyinde çalışan elemanlarla ekip halinde çalışmak amacıyla eğitilmektedirler. Programlar tasarımı, geliştirme, test etme, denetim ve orta kademe hizmet ve yönetim fonksiyonları ile ilgili öğretimi sağlar.

Programlara giriş için öğrenciden istenen lise veya dengi okul diploması, veya 18 yaş ve programdan yararlanabilecek durumda olmak koşuludur. Programlarda yer alan öğretimi şu yedi grupta belirlemek mümkündür.

- 1- Mesleki ve Teknik Öğretim
- 2- Lisans programlarına transfer etmek üzere temel bilimlerde birinci ve ikinci yıl eğitimi,
- 3- Genel eğitim
- 4- Sürekli yetişkinler eğitimi
- 5- Yüksek öğretime ve Teknik eğitime giriş programı,

- 6- Yeni ve genişleyen istihdam alanları için özel programlar
- 7- Kültürel ve eğitsel ihtiyaçları karşılamak üzere bölgeye özgü hizmetler.

Bu öğrenim alanlarında öğrenimini tamamlayan mezunlara, izlediği programın durumuna göre şu derece ve belgeler verilmektedir.

- 1- Sanat ön-lisansı (Associate Art Degree)
- 2- Bilim ön-lisansı (Associate Science Degree)
- 3- Diploma
- 4- Sertifika (özel ve kısa dönemli programlar için)

Görüldüğü gibi istihdam alanında yeni gelişmekte olan yarı-profesyonel düzeyde (ara-kademe) insan-gücünün yetiştirilmesi ihtiyacını orta öğretim kurumlarının ve lisans programlarının, karşılama durumunda olmaması lisans programlarının her zaman gençlerin ihtiyaç, ilgi ve kabiliyetlerine uygun olmaması ve eğitimi etkileyen diğer gelişmeler nedeniyle eğitim sisteminde geleneksel orta öğretim ile yüksek öğretim lisans programları arasında yeni bir öğretim kademesi gelişmektedir. Yüksek öğretim sisteminin yenilenmesi ve demokratlaştırılması anlamında gelişen bu eğitim kademesinin eğitim sistemindeki yeri ve rolü kısaca şu şekilde belirlenebilir:

- 1- Ön-lisans öğretimi bir hayal ve özentî değil, eğitim olanaklarını genişletme yönünde ve çağdaş gelişmeler sonucu ortaya çıkmış bir olgudur.
- 2- Bu kademe, sisteme iyi entegre edildiği ve uygun biçimde değerlendirildiği takdirde, ileri düzeyde öğrenim olanakları yurt düzeyine yayılmakta yüksek öğretim ile orta öğretim arası boşluk doldurulmakta yüksek öğretime geçiş dar boğazı açılmakta eğitim maliyeti düşürülmektedir.
- 3- Bu kurumlar yoluyla bugün birçok teknik personel ile yarı-profesyonel meslekler için yeterli olan iki yıllık yüksek öğrenim alanlarında ihtisaslaşmaya gitmek mümkün olmaktadır.
- 4- Bu okullarla bir yandan öğretimle, diğer yandan istihdam sektörü ve yakın çevre ile öte yandan lisans programları ile organik bağ tesis etmek eğitim sistemi için kolaylaşmaktadır.
- 5- Bu düzeydeki eğitim, sınırlı iş eğitimi yaklaşımına karşı gençlerin genel eğitimine ağırlık vermekte, akademik ve beşerî disiplinleri değerlendirmektedir,

- 6- Yüksek öğretimin bu yeni düzenleme ile ön-lisans, lisans ve lisans-üstü olarak daha geniş bir alana yayılması bir yandan bu öğretime zenginlik kazandırırken, öte yandan mesleğe kısa yoldan atılmak isteyenlerle akademik çalışmalara yönelmek arzusunda ve ihtiyacında olanlara yeni olanaklar sağlanmaktadır.

Türkiye’de Durum ve Sorunlar

Uluslararası düzeydeki bu gelişmeler yüksek öğretimi geleneksel Üniversite yapısının dışına çıkararak ona eğitim sistemi bütünü içinde “üçüncü kademe eğitim sistemi” veya “Orta-öğretim sonrası eğitim sistemi” gibi geniş kapsamlı bir nitelik kazandırdığı bir dönemde Türkiye’de yüksek öğretim = Üniversite gibi bir anlayışla bu kademe eğitimini geleneksel bir kurum çerçevesinde düşünme belirtilerine rastlanmaktadır. Bu ve benzeri birçok nedenle yüksek öğretim sistemimiz çağdaş gelişmelere gereği gibi ayak uydurmak ve toplum sorunlarına çözüm getirmekten uzak bulunmaktadır. Bugün bu alandaki sorunların bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür.

- 1- Kapasite yaratma sorunu
- 2- Giriş sorunu
- 3- Öğretim alanlarında dengesiz dağılım
- 4- Fırsat-imkan eşitsizliği
- 5- Çağdaş gelişmelere uyumsuzluk
- 6- Topluma dönük-olmama
- 7- Öğretim ve araştırma hizmetlerinin yetersizliği
- 8- Eğitim hizmetinin yurt düzeyine dengesiz dağılımı
- 9- Bazı öğretim dallarında öğrenim-süresinin gereğinden fazla uzun olması.
- 10- Teknoloji ve bilgi üreten eleman yetiştirme ile bilgi ve teknoloji uygulayıcı eleman yetiştirme şeklinde bir ayırım yapılmamış olması v.b.

Sorunlarla ilgili bu liste daha da uzatılabilir. Ancak yüksek öğretim sistemimizin bugün esneklikten uzak bir yapıyla dinamik gelişme kavramına ayak uyduramadığı ve bu nedenle bir takım gerilimler ve bunalımlar içinde bulunduğunu göstermesi bakımından bu liste yeterli bir fikir vermektedir,

Türk toplumunun yapısı, ihtiyaçları ve sorunları ışığında bugün yüksek öğretim sisteminin başta gelen görevinin ne olduğu araştırıl-

dığında bunun: gençlerin aşırı yüksek eğitim taleplerine cevap vermek, yüksek öğrenimi belirli şekillerin ve belirli kişilerin tekelinden kurtarmak, yurt dışında dengeli bir hizmet dağılımını gerçekleştirmek, kaliteli ve ucuz eğitim sağlamak; istihdam sektörünün, farklı bölgelerin, ve farklı kabiliyetteki gençlerin ihtiyaçlarına cevap vermek olduğu kolaylıkla görülebilir. Esasen son zamanlarda yüksek öğretim sistemlerinde bu yönde bir gelişmenin ilk belirtilerini görmek de mümkündür, Yüksek öğretime bu görevini yerine getirmede bir alternatif olabilecek bu girişimlerden biri de ön-lisans sistemine ilişkin girişimlerdir.

Girişimler

Türk eğitim sisteminde ön lisans kavramına ilişkin ilk yasal belge Milli Eğitim Temel Kanunudur. Bu yasa ile yüksek öğretim ön-lisans-lisans ve yüksek lisans olmak üzere üç kademeye ayrılınca esasen üniversitelerde ve diğer bazı kurumlarda uygulanmakta olan bu kademelendirme yaklaşımı özellikle ön-lisans düzeyi için daha belirgin ve güncel bir konu haline gelmiştir. Örneğin, Yüksek Öğretim Kurulu, liseler, üzerine iki yıl öğretim yapacak ön-lisans okullarının kurulmasını kararlaştırmıştır. (Şubat 1974). Çeşitli üniversite ve akademiler bu okulları açma yönünde girişimlerde bulunmuşlar, Milli Eğitim Bakanlığı özellikle öğretmen yetiştirme alanına uygulamak üzere bu tip programlar geliştirmek üzere harekete geçmiştir.

Amaç

Henüz başlangıç düzeyinde olan bu ön-lisans sistemi fikir olarak benimsenmiş gibi görünmektedir. Sistem: yüksek öğretimde kapasite yaratmak, insangücü açıklarını kapatmak, yüksek öğretimi ülke çapında yaygınlaştırmak, yüksek öğretim olanaklarını halka götürmek, şehirleşmeyi yerinde gerçekleştirmek, toplumsal gelişmeyi yaygınlaştırmak, lisans düzeyinde öğrenim görececek gençleri belirli bir standart düzeyine ulaştırmak, ara-kademede insan gücü yetiştirmek ve öğretimde etkinliği arttırmak gibi amaçlarla bir araç olarak kullanılmak istenmektedir.

Ancak bugüne kadar yapılan çalışma ve uygulamalar bu yaklaşımın bu amaçları gerçekleştirecek şekilde uygulanmadığı, konunun mahiyetinin yanlış anlaşılmağa olduğu, sisteme entegre edilemediği izlenimini vermektedir. Bu nedenle, mevcut eğitim sistemimizin içinde yeni bir eğitim kademesi sistemi geliştirmek demek olan bu yaklaşımın gerçekten beklenen sonucu verebilmesi için daha başlangıçta çeşitli yönleriyle ve ciddi olarak ele alınması ve belirli bir plan ve programa

uygun olarak geliştirilmesi zorunludur. Aksi takdirde sonradan düzeltilmesi topluma çok pahalıya mal olacak yanlış bir adım atılmış olur.

Dikkat Edilmesi Gerekli Hususlar.

Eğitim sistemimizde Tekniker Okulları, Eğitim Enstitüleri, Yüksek tekniker okulları, Kız ve Erkek Sanat Öğretmen Okulları gibi bazı öğretim kurumlarıyla kendine özgü bir uygulama arz eden bu kavram bugün yeni bir anlayış ve yaklaşımla ele alınmak ve uygulanmak istenmektedir. O halde böyle bir girişimde herşeyden önce sistemde mevcut bu uygulamalarda karşılaşılan sorunlar neler olmuştur bunların bilinmesi gerekir.

Bu alanda bu güne kadar yer almış uygulamalarda süreklilik sağlanamamıştır. Bu uygulama belirli özel hedeflere yönelik sınırlı girişimler olarak kalmış ve sisteme entegre edilmemiştir. Bu programları lisans programlarına dönüştürme yönünde sürekli zorlamalar olmuştur. Eğitim Sistemimizde yeni bir ön-lisans düzeni geliştirilirken bu hususların göz önünde bulundurulması ve gerekli tedbirlerin alınması gereklidir.

Üzerinde önemle durulması gereken ikinci husus ise eğitim sistemlerinde yeni yeni gelişmekte ve yaygınlaşmakta olan bu hareketin uluslararası düzeyde izlediği gelişme şeklidir. Önceki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere bu hareketin izlediği gelişme

- 1- Lisan programlarına hazırlık,
- 2- Yarı-profesyonel nitelikte ara kademe personeli yetiştiren terminal nitelikte mesleki ve teknik eğitim,
- 3- Genel ve mesleki nitelikte okul dışı gençlik ve yetişkinler eğitimi olmak üzere üç ayrı yönde olmuştur. Eğitim sistemimizin durumu ve toplumsal gereksinmeler ışığında geliştirilecek sistemde bu üç boyutun nasıl değerlendirilmesi gerektiği hususu gerçekçi bir yaklaşımla saptanmalıdır.

Öte yandan toplumumuzda üniversite öğrenimine karşı aşırı istek, yarı-profesyonel nitelikte mesleklere atfedilen düşük değer ve bu kademe deki istihdam düzeninin belirli bir statüden yoksun bulunması gibi nedenlerle bu sistemin çok kısa bir zamanda toplumun gerçek insan gücü ihtiyaçları ve gençlerin farklı ihtiyaç ve kabiliyetlerine tamamen ters düşecek bir doğrultuda gelişmeye zorlanacağı ve amacından sapacağı ihtimallerini göz önünde bulundurmalı ve gerekli tedbirler önceden alınmalıdır.

Bu ve benzeri nedenlerle Türk Eğitim Sisteminde yeni bir öğretim kademesi olarak geliştirilecek ön-lisans düzeninin sistem bütünlüğü içinde ele alınması, belirli plan ve programlara göre oluşturulması, bilimsel araştırmalara dayalı olarak geliştirilmesi denenmesi ve ondan sonra yaygınlaştırılması yoluna gidilmesi sistemin başarısı için zorunlu görünmektedir. Ancak bu günkü girişimler ve uygulamalar konunun bu açıdan ele alınmadığı, bu nedenle ilerde büyük sorunlar yaratacağı izlenimini vermektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alkan, Cevat "Yüksek Öğretimde Reform ve Tasarılar" *Mesleki ve Teknik Öğretim* yıl 20, sayı 232, 55. 16-18 Haziran 1972.
- Area Vocational Education Programs*, American Vocational Association, 1025 Fifteenth Street Northwest, Washington, D.C. 1966 PP. 13-14. 1966.
- Harris, Norman C, *Technical Educations in the junior College new Jobs*, American Association of junior Colleges 1777 Massachusetts, N.W., Washington, D.C. 200 36, 1964
- Kınacı, Selman R, "Eğitimde Bölgesel Kolej Düzeni mi?" *Milliyet*
- Karhan, Kemal "Ön-Lisans Öğretimi" *Ege Üniversitesi Haber Bülteni* sayı 1, Mart, 1974
- Okan, Kenan *Türkiyede Yüksek Öğretim* M.E.B. Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi Şubat 1974 - Ankara
- Pınar, Cengiz "Yüksek Öğretimde Çözüm" *Cumhuriyet* 27, Nisan, 1974.
- Robins, Lord (Çev. F. ve T. Oğuzkan) *Çeşitli Ülkelerde Yüksek Öğretim* Talim ve Terbiye Dairesi yayınları, 8 Tercüme Serisi 3. Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1969.
- Technical Education News* Vol. XXVII, No. 4 June 1968
- Timurtaş, Faruk K. "Ön-Lisans okulları ve Öğretmen yetiştirilmesi" *Tercüman* 16. Şubat. 1974.
- The 2- Year Community College*, An Annotated list of unpublished Studies and Surveys, 1957-61, US Dept. of HEW office of Education OE-57005 Bulletin 1963 No 28.
- What is A Comprehensive Community College*, Virginia Department of Community Colleges,
- Blucker, Clyde E. ve diğerleri *The Two-year College= a social synthesis* Englewood cliffs N. J. Printice- Hall inc. 1965